

Wprowadzenie

*Gdyby wszyscy mieli po cztery jabłka
gdyby wszyscy byli silni jak konie
gdyby wszyscy byli jednakowo bezbronni w miłości
gdyby każdy miał to samo
nikt nikomu nie byłby potrzebny*

ks. Jan Twardowski

Zróznicowanie kryteriów niepełnosprawności, ich zależność od społecznego znaczenia przypisywanego fizycznym i umysłowym nieprawidłowościom, powoduje, iż zjawisko to przyjmuje postać konstruktu społecznego, którego nie można traktować w obiektywny sposób (Ostrowska, Sikorska 1996, s. 26). Elastyczność kryteriów niepełnosprawności, naznaczający charakter diagnozy, płynność granic między pełnosprawnością a niepełnosprawnością, prowokują do stawiania pytań o celowość oddzielania osób niepełnosprawnych od reszty społeczeństwa (Gulda 2008, s. 13). Praktyka wyróżniania osób wykazujących odstępstwa od normy jest jednak silnie zakorzeniona w świadomości społecznej i działaniach podejmowanych w różnych obszarach życia. Jest ona wynikiem tendencji do porządkowania, klasyfikowania, kategoryzowania otaczającego świata, wydaje się niezbędnym warunkiem, pozwalającym projektować i wdrażać rozwiązania rehabilitacyjne. Różnego rodzaju ograniczenia i trudności formalno-organizacyjne sprawiają bowiem, iż pomocą dowolnego wyspecjalizowanego systemu obejmowane są wyłącznie te osoby, które prawnie zostały uznane za niepełnosprawne i mogą wylegitymować się nadaną im „etykietą”. Orzeczenie o niepełnosprawności pozwala nie tylko zidentyfikować osoby, które mogą ubiegać się o określone wsparcie, ale umożliwia również oszacowanie koniecznych nakładów, liczby placówek, specjalistów powołanych do działań pomocowych. Wprowadzanie odmiennych rozwiązań i procedur postępowania względem osób pełno- i niepełnosprawnych w obszarze edukacji, pracy, opieki zdrowotnej, z jednej strony można odczytać jako wyraz troski o losy osób niepełnosprawnych, z drugiej zaś jako przejaw niewydolności i słabości organizacyjnej państwa. „Pomoc osobie niepełnosprawnej w uzyskiwaniu samodzielnego funkcjonowania i niezależności odbywa się – paradoksalnie niejako – poprzez zdefiniowanie tej osoby jako społecznie zależnej. [...] Ideologia ta jest obca samym osobom niepełnosprawnym, ich ro-

dzinom czy grupom nieformalnym. Na ogół programowo starają się one zacieśniać granice między sprawnymi i niesprawnymi” (Ostrowska, Sikorska 1996, s. 114–115). Biorąc pod uwagę obecny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, niemożliwym wydaje się całkowite zaprzestanie wyodrębniania osób niepełnosprawnych od reszty społeczeństwa, jednak działania tego rodzaju należy ograniczać do niezbędnego minimum. Zarówno w rozwiązaniach systemowych, jak i w relacjach interpersonalnych niepełnosprawność powinna być zauważana i akcentowana na tyle, na ile pomijanie tego zjawiska mogłoby stanowić o trudnościach w funkcjonowaniu osób niepełnosprawnych i byłoby przejawem dyskryminacji społecznej (Parys 2012, s. 126).

Postrzeganie niepełnosprawności jako zjawiska generującego trudności oraz różne konsekwencje (Gajdzica 2013, s. 17) skłania do widzenia osób niepełnosprawnych jako szczególnie predestynowanych do korzystania z działań pomocowych. Obiektywizacja obrazu wymaga jednak dostrzegania nie tylko trudności, braków i niedostatków osób niepełnosprawnych, ale również ich zasobów, mocnych stron i obszarów normalności. Wszak zapotrzebowanie na pomoc jest cechą uniwersalną, łączącą wszystkich ludzi. Zarówno osoby niepełnosprawne, jak i pełnosprawne, w biegu swojego życia (z różną częstotliwością i intensywnością) szukają i dostarczają wsparcia, wchodzą w rolę dawcy i biorcy.

Brak odpowiedniej pomocy skierowanej do osób niepełnosprawnych, jak też przypisywanie im głównie roli odbiorcy działań pomocowych może ograniczać rozwój tych osób, zakłócać ich funkcjonowanie w różnych sferach bytowania, spychać je na margines życia społecznego. Nieracjonalna pomoc wyrażająca się w paternalistycznym, opiekuńczym traktowaniu osoby niepełnosprawnej może być przejawem subtelnej dyskryminacji (Wojciechowski 2003, s. 149). „Tylko nieliczni zdają sobie sprawę z tego, iż jedną z największych krzywd, jaką człowiek może wyrządzić drugiemu człowiekowi, jest głupie pomaganie” (Galarowicz, za: Malicka 1989, s. 43). Działania słusznie wspierające osoby niepełnosprawne winny uwzględniać faktyczne potrzeby i zasoby tych osób, sprzyjać wzmocnieniu ich niezależności, pobudzać do samorozwoju, odwoływać się do zasad personalizacji, normalizacji i integracji (Sowa, Wojciechowski 2001, s. 109). Wskaźnikiem racjonalności działań pomocowych jest sytuacja, w której zarówno biorca, jak i dawca subiektywnie odczuwają, iż oferowana pomoc jest zasadna tak pod względem zakresu, jak intensywności.

Szczególnym rodzajem pomocy udzielanej osobom napotykałym na trudności jest wsparcie społeczne, pozwalające mobilizować siły i zasoby

oraz wykorzystać zachowane sprawności tak, by osoba wspierana nie uzależniała się od pomocy innych, lecz jak najbardziej samodzielnie mogła rozwiązywać doświadczane problemy (Kawczyńska-Butrym 1998, s. 87). Wsparcie społeczne jest specyficznym rodzajem międzyludzkiej interakcji, która realizuje się poprzez nawiązanie i podtrzymywanie pozytywnych relacji z innymi ludźmi, głównie osobami znaczącymi, grupami wsparcia lub większymi społecznościami (Kupisiewicz 2013, s. 404). Istnienie dawcy jest warunkowane obecnością biorcy, jeden bez drugiego nie ma racji bytu, jeden potrzebuje drugiego. W toku wspomnianej interakcji zachodzi wymiana emocji, informacji, instrumentów działania czy dóbr materialnych, a ponadto zmianie może ulegać kierunek relacji – dawca staje się biorcą, biorca – dawcą (Sęk 1998, s. 493–494). Czynnikiem decydującym o zmianie roli są przeobrażenia zachodzące zarówno w świecie wewnętrznym człowieka, jak i w środowisku zewnętrznym. Podstawą przejścia z roli biorcy w rolę dawcy lub odwrotnie, może być nie tyle obiektywna sytuacja, w której znajduje się człowiek, co percepcja własnego położenia, nadawane mu znaczenie. Uwzględniając różne odmiany wsparcia społecznego (emocjonalne, instrumentalne, informacyjne, oceniające), a także zasoby i niedostatki, którymi dysponuje każdy człowiek niezależnie od poziomu sprawności psychofizycznej, nie można również wykluczyć równoległego występowania w roli dawcy i biorcy. Indywidualne różnice w zakresie posiadanych kompetencji i zasobów powodują, że w jednych obszarach człowiek korzysta ze wsparcia, podczas gdy w innych jest w stanie obdarować wsparciem. Różnice międzyludzkie, występujące nierówności, warunkują wspólne bytowanie, „nadają sens bycia razem i wyznaczają dążenie do jedności mimo zróżnicowań” (<http://www.cns.aps.edu.pl/o-czasopi%C5%9Bmie-cns.aspx>).

Słuszność przytoczonego sformułowania można również odnaleźć, analizując niniejszą pracę. Autorzy poszczególnych tekstów różnią się stażem zawodowym, doświadczeniem w zakresie pracy naukowo-badawczej, reprezentują różne środowiska akademickie i instytucje działające na rzecz osób z niepełnosprawnością. Odmienność doświadczeń, posiadanych kwalifikacji, zainteresowań badawczych sprawia, że zwracają uwagę na różne obszary związane z funkcjonowaniem osób niepełnosprawnych. Jedni, relacjonując wybrane zagadnienia, przyjmują kontekst indywidualny, podczas gdy inni ujmują omawiane kwestie w kontekście uwarunkowań środowiskowych. Pomimo występujących różnic wszyscy Autorzy wykazują dążność do poszukiwania rozwiązań profilaktyczno-wspomagających

rozwój osób niepełnosprawnych, pozwalających eliminować lub minimalizować trudności, a także wzmacniać zasoby tkwiące w jednostce i środowisku.

***

Na ostateczny kształt książki wpłynęły sugestie Recenzentek: dr hab. Beaty Cytowskiej, prof. UWr i dr hab. Zdzisławy Janiszewskiej-Nieścioruk, prof. UZ. W imieniu zespołu redakcyjnego oraz Autorów poszczególnych tekstów dziękuję obydwu Paniom za wszelkie merytoryczne uwagi, zarówno podkreślające walory przygotowanych tekstów, jak też uświadamiające potrzebę wprowadzenia korekt i uzupełnień.

Katarzyna Parys

Bibliografia

- Gajdzica Z. (2013), *Natura rezerwatu w życiu osoby z niepełnosprawnością. Wprowadzenie do książki*, [w:] Z. Gajdzica (red.), *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni publicznej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków
- Gulda M. (2008), *Socjalizacja osób niepełnosprawnych*, [w:] Z. Gajdzica (red.), *Między wsparciem doraźnym a wspieraniem racjonalnym, czyli o uwarunkowaniach socjalizacji społecznej osób niepełnosprawnych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków
- Kawczyńska-Butrym Z. (1998), *Niepełnosprawność – specyfika pomocy społecznej*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice
- Kupisiewicz M. (2013), *Słownik pedagogiki specjalnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Malicka M. (2009), *Twórczość, czyli droga w nieznaną*, WSiP, Warszawa
- Ostrowska A., Sikorska J. (1996), *Syndrom niepełnosprawności w Polsce. Bariery integracji*, IFiS PAN, Warszawa
- Parys K. (2012), *Przestrzeń społeczna*, [w:] S. Olszewski, K. Parys, M. Trojańska, *Przestrzeń życia osób z niepełnosprawnością*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków
- Sęk H. (1998), *Wybrane zagadnienia psychoprofilaktyki*, [w:] H. Sęk (red.), *Społeczna psychologia kliniczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Sowa J., Wojciechowski F. (2001), *Proces rehabilitacji w kontekście edukacyjnym*, Wydawnictwo Oświatowe Fosze, Rzeszów
- Wojciechowski F. (2003), *Stereotypy i uprzedzenia a proces normalizacji życia osób z niepełnosprawnością*, [w:] E. Górniewicz, A. Krause (red.), *Dyskursy pedagogiki specjalnej. Konteksty teoretyczne*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn

Netografia

<http://www.cns.aps.edu.pl/o-czasopi%C5%9Bmie-cns.aspx> (dostęp: 21.01.2016)